PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 **Impact Factor –7,212**

SAVDO XIZMATLARI BOZORINING BARQAROR RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY OMILLARI

Musurmonova Muxlisa
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi assistant o'qituvchisi
muxlisamusurmonova97@gmail.uz

Danayeva Zulhumor Abdusodiq qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
danayevazulhumor275@gmail.com

Annotatsiya: Savdo xizmatlari bozori milliy iqtisodiyotning eng dinamik tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, aholi iste'mol talabini qondirish, ishlab chiqarish va iste'mol o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim o'rin egallaydi. Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan raqamlashtirish, globallashuv va xizmatlar sektorining kengayishi savdo xizmatlari bozorining rivojlanish mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda. Mazkur maqolada savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi institutsional va iqtisodiy omillar nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi, ularning o'zaro bog'liqligi baholanadi va rivojlanish istiqbollari ilmiy asoslanadi.

Kalit so'zlar: savdo xizmatlari bozori, institutsional rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik, bozor infratuzilmasi, raqobat muhiti, tranzaksiya xarajatlari, xizmatlar sektori, raqamli iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, institutsional iqtisodiyot.

Abstract: The trade services market represents one of the most dynamic sectors of the national economy, playing a significant role in satisfying consumer demand, connecting production and consumption processes, creating employment, and promoting economic growth. Ongoing digitalization, globalization, and the expansion of the service sector are fundamentally transforming the mechanisms of trade market development. This study examines the institutional and economic factors influencing the sustainable development of the trade services market and evaluates their interactions from theoretical and empirical perspectives.

Keywords: trade services market, institutional development, economic efficiency, market infrastructure, competition, transaction costs, service sector, digital economy, sustainable development, institutional economics.

Аннотация:Рынок торговых услуг является одним из наиболее динамично развивающихся секторов национальной экономики, обеспечивая удовлетворение потребительского спроса, связь между производством и потреблением, создание рабочих мест и стимулирование экономического роста. Процессы цифровизации, глобализации и расширения сферы услуг существенно изменяют механизмы развития рынка торговых услуг. В статье исследуются институциональные и экономические факторы устойчивого развития рынка торговых услуг, анализируется их взаимосвязь и обосновываются перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: рынок торговых услуг, институциональное развитие, экономическая эффективность, рыночная инфраструктура, конкуренция, трансакционные издержки, сектор услуг, цифровая экономика, устойчивое развитие, институциональная экономика.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda savdo xizmatlari bozori iqtisodiy tizimning eng faol va tez transformatsiyalanayotgan segmentlaridan biri hisoblanadi. Savdo xizmatlari ishlab chiqaruvchi va iste'molchi o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni ta'minlash, tovar va xizmatlar harakatini tashkil etish,

bozor talabini shakllantirish hamda iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiluvchi muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli savdo xizmatlari bozorining rivojlanish darajasi mamlakat iqtisodiyotining umumiy raqobatbardoshligi, investitsion jozibadorligi va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan tarkibiy o‘zgarishlar savdo xizmatlari bozorining iqtisodiy ahamiyatini yanada kuchaytirdi. Xizmatlar sektori ko‘plab mamlakatlarda yalpi ichki mahsulotning asosiy qismini shakllantirmoqda. Savdo xizmatlari esa ushbu sektor tarkibida iqtisodiy faollikning eng yuqori darajada jamlangan yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Elektron tijoratning kengayishi, raqamli platformalarning rivojlanishi, logistika tizimlarining takomillashuvi va iste’molchilar talabining diversifikatsiyalashuvi savdo xizmatlari bozorining rivojlanish trayektoriyasini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Barqaror rivojlanish tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, bozor muvozanatini saqlash, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy tizimning tashqi hamda ichki omillarga moslashuvchanligini ifodalovchi konsepsiya sifatida qaraladi. Savdo xizmatlari bozori nuqtai nazaridan barqaror rivojlanish bozor ishtirokchilarining iqtisodiy manfaatlarini muvozanatlashtirish, sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish, xizmatlar sifati va qulayligini oshirish hamda innovatsion rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni anglatadi. Mazkur jarayonda institutsional omillarning ahamiyati alohida o‘rin tutadi. Institutsional iqtisodiyot nazariyasiga ko‘ra, iqtisodiy rivojlanishning natijalari mavjud resurslar hajmidan ko‘ra ko‘proq ushbu resurslardan foydalanishni tartibga soluvchi institutlarning sifati bilan belgilanadi. Douglass North institutlarni iqtisodiy munosabatlarni tashkil etuvchi rasmiy va norasmiy qoidalar tizimi sifatida tavsiflab, iqtisodiy samaradorlikning muhim manbai sifatida izohlagan. Uning fikricha, rivojlangan institutlar tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, iqtisodiy noaniqlikni pasaytiradi va bozor ishtirokchilari o‘rtasida ishonchni kuchaytiradi.

Savdo xizmatlari bozorida institutsional sifat bir qator yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Huquqiy bazaning mukammalligi, mulk huquqining himoyalanganligi, shartnomaviy munosabatlarning kafolatlanganligi, raqobat siyosatining samaradorligi, tadbirkorlik subyektlari uchun yaratilgan sharoitlar va davlat boshqaruvi sifati bozor rivojlanishining institutsional asoslarini tashkil etadi. Ushbu omillar yetarli darajada rivojlanmagan sharoitda bozor mexanizmlarining samaradorligi pasayadi, investitsion faollik susayadi va iqtisodiy rivojlanish sur’atlari sekinlashadi. Institutsional omillar bilan bir qatorda iqtisodiy omillar ham savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Aholi daromadlari darajasi, iste’mol xarajatlari hajmi, inflyatsiya sur’atlari, investitsiyalar oqimi, kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlari, logistika xarajatlari va bozor infratuzilmasining rivojlanganligi savdo xizmatlari bozorining iqtisodiy asoslarini shakllantiradi. Mazkur omillar o‘rtasidagi muvozanatning buzilishi bozor faoliyatida beqarorlik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi savdo xizmatlari bozorining rivojlanish mexanizmlariga yangi elementlarni olib kirdi. Elektron tijorat platformalari, raqamli to‘lov tizimlari, sun’iy intellekt asosidagi tavsiya mexanizmlari va katta ma’lumotlar texnologiyalari bozorning institutsional hamda iqtisodiy parametrlarini o‘zgartirmoqda. Natijada an’anaviy savdo modellari bilan bir qatorda raqamli savdo ekotizimlari ham shakllanmoqda. Ushbu jarayon yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga bozorni tartibga solish, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va raqobat muhitini saqlash bo‘yicha yangi vazifalarni ham yuzaga keltirmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham xizmatlar sektorining ulushi va ahamiyati izchil ortib bormoqda. Bozor mexanizmlarini takomillashtirish, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish va logistika infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar savdo xizmatlari bozorining rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, institutsional muhit samaradorligini oshirish, raqobatni rivojlantirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash masalalari ilmiy

jihatdan chuqur o‘rganishni talab etmoqda. Mavjud ilmiy tadqiqotlarning aksariyati savdo xizmatlari bozorining alohida iqtisodiy yoki institutsional jihatlariga bag‘ishlangan bo‘lib, ushbu omillarning o‘zaro bog‘liqligini kompleks tarzda tahlil qiluvchi tadqiqotlar nisbatan kam uchraydi. Ayniqsa, raqamli transformatsiya sharoitida institutsional sifat, iqtisodiy samaradorlik va bozor barqarorligi o‘rtasidagi munosabatlarni yaxlit tizim sifatida o‘rganish zarurati saqlanib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini ta’minlash masalasi iqtisodiyot nazariyasi, institutsional iqtisodiyot, xizmatlar iqtisodiyoti va raqamli transformatsiya yo‘nalishlarida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning muhim obyektlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala bozor infratuzilmasi, iqtisodiy institutlar, raqobat muhiti, tadbirkorlik faoliyati va davlat tartibga solish mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligini qamrab olgani sababli ko‘plab nazariy maktablar tomonidan turli yondashuvlar asosida o‘rganilgan. Savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini tushuntirishda institutsional iqtisodiyot nazariyasi muhim metodologik asoslardan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish vakillari iqtisodiy rivojlanish natijalari mavjud resurslar hajmiga emas, balki iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi institutlarning sifati va samaradorligiga bog‘liq ekanligini asoslab berganlar. Institutsional iqtisodiyotning zamonaviy konsepsiyasi, avvalo, Douglass North nomi bilan bog‘liq bo‘lib, u institutlarni jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi “o‘yin qoidalari” sifatida talqin qilgan. Northning fikricha, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy manbai ishlab chiqarish omillari emas, balki iqtisodiy munosabatlarning barqarorligi va ishonchliligini ta’minlovchi institutlar hisoblanadi. Savdo xizmatlari bozori nuqtai nazaridan ushbu yondashuv huquqiy himoya, shartnomalar ijrosi, mulk huquqi va raqobat siyosatining rivojlanish darajasi bozor samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini anglatadi.

Ronald Coase tomonidan ishlab chiqilgan tranzaksiya xarajatlari nazariyasi ham savdo xizmatlari bozorini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Coase iqtisodiy tizim samaradorligini tranzaksiya xarajatlari darajasi bilan bog‘laydi. Uning ta’kidlashicha, axborot qidirish, muzokaralar olib borish, shartnomalar tuzish va nazorat qilish bilan bog‘liq xarajatlar iqtisodiy munosabatlarning samaradorligini belgilaydi. Savdo xizmatlari bozorida tranzaksiya xarajatlari ayniqsa yuqori ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu sohada axborot almashinuvi, logistika, vositachilik va xizmat ko‘rsatish jarayonlari markaziy o‘rin egallaydi. Raqamli texnologiyalar va elektron platformalarning rivojlanishi aynan tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish orqali bozor samaradorligini oshirish imkonini bermoqda.

Oliver Williamson Coase g‘oyalarini rivojlantirib, institutsional boshqaruv va tranzaksiya xarajatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur tahlil qilgan. Williamsonning yondashuvida iqtisodiy institutlarning asosiy vazifasi bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi noaniqliklarni kamaytirish va iqtisodiy hamkorlik xarajatlarini optimallashtirishdan iborat. Savdo xizmatlari bozorida ushbu nazariya davlat tartibga solishi, raqobat siyosati va bozor infratuzilmasining iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini tushuntirish imkonini beradi. Tadqiqotchining fikricha, samarali institutlar mavjud bo‘lgan sharoitda iqtisodiy subyektlar resurslardan unumli foydalanadi va bozor barqarorligi mustahkamlanadi.

Savdo xizmatlari bozorining raqobatbardoshligi masalasini o‘rganishda Michael Porter tomonidan ishlab chiqilgan raqobat ustunligi nazariyasi alohida o‘rin tutadi. Porter korxona va tarmoqlarning raqobatbardoshligi mahsulot yoki xizmat narxi bilan emas, balki qiymat yaratish qobiliyati bilan belgilanishini ta’kidlaydi. Uning qiymat yaratish zanjiri konsepsiyasi savdo xizmatlari bozorida xizmat sifati, logistika samaradorligi, marketing faoliyati va mijozlar bilan munosabatlar tizimining o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish imkonini beradi. Zamonaviy sharoitda Porterning nazariyasi raqamli platformalar va elektron savdo tizimlarining iqtisodiy samaradorligini baholashda ham keng qo‘llanilmoqda.

Jahon banki tadqiqotlarida xizmatlar bozori iqtisodiy rivojlanish va kambag‘allikni qisqartirishning muhim vositalaridan biri sifatida qaraladi. Bank ekspertlari xizmatlar sektori samaradorligi va institutsional sifat o‘rtasida kuchli bog‘liqlik mavjudligini empirik ma’lumotlar

asosida isbotlaganlar. Xususan, davlat boshqaruvi sifati, korrupsiyani nazorat qilish darajasi va biznes yuritish qulayligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda xizmatlar sektori tezroq rivojlanishi aniqlangan. Xususan, Acemoglu va Robinson iqtisodiy institutlarning inklyuziv yoki ekstraktiv xarakterga ega bo‘lishi iqtisodiy rivojlanish natijalarini belgilashini ko‘rsatganlar. Ularning konsepsiyasiga ko‘ra, inklyuziv institutlar tadbirkorlik faolligini rag‘batlantiradi, investitsiyalar oqimini kuchaytiradi va bozorning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida savdo xizmatlari bozorining rivojlanishi masalasi Brynjolfsson va McAfee tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Mualliflar raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, jumladan savdo xizmatlari sektorida ham samaradorlikni oshirayotganini ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, ular texnologik rivojlanishning muvaffaqiyati institutsional muhitning moslashuvchanligiga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadilar.

O‘zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan ham xizmatlar sektori va savdo bozori rivojlanishining turli jihatlari tadqiq qilingan. Akademik S. G‘ulomovning ilmiy ishlarida xizmatlar iqtisodiyoti va innovatsion rivojlanish masalalari keng yoritilgan. Muallif xizmatlar sektorining iqtisodiy o‘sishdagi ulushi ortib borayotganini va zamonaviy iqtisodiyotda xizmatlar ishlab chiqarishdan kam bo‘lmagan strategik ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi. Professor Q. Abdurahmonovning tadqiqotlarida mehnat bozori, xizmatlar sektori va inson kapitalining iqtisodiy rivojlanishdagi roli tahlil qilingan. Uning ilmiy xulosalariga ko‘ra, xizmatlar sektorining barqaror rivojlanishi malakali kadrlar va zamonaviy boshqaruv tizimlarining mavjudligiga bevosita bog‘liq.

Iqtisodchi olim E. Shavqiyev tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyot, elektron savdo va xizmatlar bozorining transformatsiyasi masalalari o‘rganilgan. Muallif raqamlashtirish jarayonlari savdo xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasini tubdan o‘zgartirayotganini va yangi iqtisodiy munosabatlarni shakllantirayotganini ta’kidlaydi. F. Ulug‘murodovning ilmiy ishlarida savdo xizmatlari samaradorligini oshirish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish va xizmatlar sektorida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash masalalari tahlil qilingan. Muallifning xulosalariga ko‘ra, xizmatlar bozorining raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan logistika, axborot texnologiyalari va institutsional muhit sifatiga bog‘liq.

Mahalliy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda xizmatlar sektorining rivojlanishi bo‘yicha muhim ilmiy natijalar mavjud bo‘lsa-da, savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi institutsional va iqtisodiy omillarning o‘zaro ta’sirini kompleks baholovchi tadqiqotlar yetarli darajada shakllanmagan. Ayniqsa, raqamli transformatsiya, institutsional sifat va iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik masalalari qo‘shimcha ilmiy izlanishlarni talab qiladi. Adabiyotlar tahlili natijalari savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi ko‘p omilli va murakkab jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Institutsional iqtisodiyot nazariyasi bozor rivojlanishida huquqiy va tashkiliy institutlarning rolini asoslab bersa, tranzaksiya xarajatlari nazariyasi iqtisodiy samaradorlik mexanizmlarini tushuntiradi. Raqobatbardoshlik nazariyalari qiymat yaratish va bozor ustunliklarini izohlab beradi. Zamonaviy xalqaro tadqiqotlar esa raqamlashtirish va innovatsiyalar ushbu jarayonlarning ajralmas qismiga aylanayotganini ko‘rsatmoqda.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi institutsional va iqtisodiy omillarni miqdoriy va sifat jihatdan baholashga yo‘naltirilgan. Metodologik yondashuv institutsional iqtisodiyot, raqamli iqtisodiyot va xizmatlar bozori nazariyalarining integratsiyasiga asoslanadi. Tadqiqotda kompleks indeks modeli va empirik regressiya yondashuvi qo‘llanildi.

Natijalar va Muhokama

Mazkur tadqiqotda ishlab chiqilgan ekonometrik model savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi institutsional va iqtisodiy omillar bilan kuchli tizimli bog‘liqlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, bozor barqarorligi faqat iqtisodiy o‘sish yoki iste’mol hajmi bilan emas, balki institutsional muhit sifati, raqamli transformatsiya darajasi va makroiqtisodiy barqarorlik bilan birgalikda shakllanadi. Empirik baholash institutsional rivojlanish indeksi oshishi savdo xizmatlari

bozorining barqarorligini sezilarli darajada kuchaytirishini ko‘rsatdi. Bu holat huquqiy tizimning ishlashi, shartnomalarning ijro etilishi, raqobat siyosatining samaradorligi va davlat boshqaruvi sifatining yuqoriligi iqtisodiy subyektlar xatti-harakatlarini barqarorlashtirishini anglatadi. Institutsional muhit qanchalik sifatli bo‘lsa, bozor ishtirokchilari shunchalik kam noaniqlik sharoitida qaror qabul qiladi, bu esa tranzaksiya xarajatlarining pasayishiga olib keladi va savdo xizmatlari sektorining uzluksiz ishlashini ta’minlaydi.

Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi ichki mahsulot o‘sishi ham savdo xizmatlari bozorining kengayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Daromadlar ortishi iste’mol tarkibini murakkablashtiradi, aholining xizmatlarga bo‘lgan talabini oshiradi va savdo xizmatlari sektorida yangi segmentlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu bilan birga, iqtisodiy o‘sishning barqarorligi xizmatlar bozorida uzoq muddatli investitsion faollikni rag‘batlantiradi. Raqamli iqtisodiyot darajasining oshishi savdo xizmatlari bozorining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Elektron savdo platformalari, raqamli to‘lov tizimlari va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv mexanizmlari tranzaksiya jarayonlarini tezlashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Raqamli infratuzilmaning rivojlanishi iste’molchilar va yetkazib beruvchilar o‘rtasidagi axborot assimetriyasini qisqartirib, bozor shaffofligini oshiradi. Natijada savdo jarayonlari yanada tez, aniq va ishonchli amalga oshiriladi.

Inflyatsiya darajasi esa savdo xizmatlari bozorining barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Narxlar o‘zgaruvchanligi iste’molchilar ishonchini pasaytiradi, uzoq muddatli rejalashtirishni qiyinlashtiradi va xizmatlar sektorida noaniqlik darajasini oshiradi. Inflyatsion bosim yuqori bo‘lgan sharoitda savdo korxonalari xarajatlarni boshqarishda qiyinchilikka duch keladi, bu esa xizmat sifati va rentabellikka salbiy ta’sir qiladi. Iqtisodiyotning ochiqlik darajasi ham savdo xizmatlari bozori rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro savdo oqimlarining kengayishi, xorijiy investitsiyalarning kirib kelishi va global qiymat zanjirlariga integratsiya bozor samaradorligini oshiradi. Ochiq iqtisodiyot sharoitida raqobat kuchayadi, bu esa xizmatlar sifatini yaxshilash va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni rag‘batlantiradi.

O‘zbekiston sharoitida o‘tkazilgan tahlil natijalari so‘nggi yillarda savdo xizmatlari bozori sezilarli transformatsiyaga uchraganini ko‘rsatadi. Xususan, institutsional islohotlar natijasida biznes yuritish muhiti yaxshilangan, soliq va bojxona tizimlarida soddalashtirish jarayonlari amalga oshirilgan hamda raqamli xizmatlar joriy etilgan. Bu omillar savdo xizmatlari bozorining faollashuviga va yangi iqtisodiy subyektlarning paydo bo‘lishiga sharoit yaratgan. Shu bilan birga, hududlar kesimida rivojlanish darajasining notekisligi saqlanib qolmoqda. Ayrim hududlarda raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi savdo xizmatlarining samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Logistika tizimlaridagi uzilishlar va transport xarajatlarining yuqoriligi ham bozor integratsiyasini sekinlashtiruvchi omillardan biri bo‘lib qolmoqda.

Empirik natijalar jamlanmasi

Omil turi	Ko‘rsatkich	Bozorga ta’siri	Iqtisodiy izoh
Institutsional omillar	Huquqiy barqarorlik, raqobat siyosati	Kuchli ijobiy ta’sir	Ishonch va shaffoflikni oshiradi
Iqtisodiy o‘sish	YAIM va daromadlar	Ijobiy ta’sir	Talabni kengaytiradi
Raqamli transformatsiya	Elektron savdo, platformalar	Juda kuchli ijobiy ta’sir	Tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi
Inflyatsiya	Narxlar o‘zgaruvchanligi	Salbiy ta’sir	Noaniqlikni oshiradi
Ochiqlik	Xalqaro savdo integratsiyasi	Ijobiy ta’sir	Raqobat va investitsiyani kuchaytiradi

Xalqaro tajriba bilan taqqoslaganda, rivojlangan OECD mamlakatlarida savdo xizmatlari bozori institutsional barqarorlik va yuqori raqamlashtirish darajasi bilan ajralib turadi. Ushbu mamlakatlarda huquqiy tizimning aniqligi, raqobat siyosatining qat'iyligi va raqamli infratuzilmaning keng qamrovliligi bozor samaradorligini yuqori darajaga olib chiqqan. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda esa asosiy muammo institutsional islohotlar tezligi va raqamli transformatsiya darajasi bilan bog‘liq. Umuman olganda, model shuni ko‘rsatadiki, savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi faqat iqtisodiy omillarga emas, balki institutsional sifat va raqamli transformatsiyaning uyg‘unlashgan ta'siriga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli ushbu uchlik tizim (institutsional muhit – iqtisodiy sharoitlar – raqamli transformatsiya) iqtisodiy siyosatni shakllantirishda asosiy metodologik yondashuv sifatida qaraladi.

Umuman olganda, olingan natijalar savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Bu jarayonda institutsional sifat asosiy tayanch omil sifatida maydonga chiqadi, iqtisodiy o‘sish esa talabni kengaytiruvchi omil sifatida xizmat qiladi, raqamli transformatsiya esa samaradorlikni oshiruvchi katalizator vazifasini bajaradi. Shunday qilib, savdo xizmatlari bozorining barqarorligini ta'minlash uchun institutsional islohotlar, iqtisodiy barqarorlik va raqamli infratuzilma rivojlanishi o‘zaro uyg‘un holda amalga oshirilishi zarur.

Xulosa

Mazkur tadqiqot savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi ko‘p omilli va tizimli jarayon ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olingan natijalar institutsional muhit, iqtisodiy sharoitlar va raqamli transformatsiya o‘rtasida kuchli o‘zaro bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi hamda ushbu omillar yakka holda emas, balki integratsiyalashgan tizim sifatida ishlaganda eng yuqori samaradorlikka erishishini ko‘rsatadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, institutsional sifat savdo xizmatlari bozorining uzoq muddatli barqarorligini belgilovchi asosiy fundamental omil hisoblanadi. Huquqiy barqarorlik, raqobat siyosatining samaradorligi va boshqaruv sifati iqtisodiy subyektlar uchun ishonch muhitini shakllantiradi hamda tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Bu esa bozor mexanizmlarining samarali ishlashiga zamin yaratadi.

Iqtisodiy sharoitlar, xususan daromadlar dinamikasi va investitsiya oqimlari savdo xizmatlariga bo‘lgan talab hajmini belgilab beradi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasining o‘zgaruvchanligi bozor barqarorligiga salbiy ta'sir ko‘rsatuvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash savdo xizmatlari sektorining barqaror rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Raqamli transformatsiya esa zamonaviy iqtisodiyotda savdo xizmatlari samaradorligini oshiruvchi katalizator sifatida baholandi. Elektron savdo platformalari, raqamli to‘lov tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi yechimlar axborot assimetriyasini kamaytirib, tranzaksiya tezligi va shaffofligini oshiradi. Natijada bozor yanada moslashuvchan va raqobatbardosh tizimga aylanadi.

Umumiy xulosaga ko‘ra, savdo xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishi uch asosiy ustunga tayanadi: institutsional sifat, iqtisodiy barqarorlik va raqamli transformatsiya. Ushbu uch omilning uyg‘un ishlashi iqtisodiy tizimning o‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyatini kuchaytiradi va uzoq muddatli barqaror o‘sishni ta'minlaydi. Siyosiy tavsiyalar nuqtayi nazaridan, birinchi navbatda institutsional islohotlarni chuqurlashtirish, raqobat muhitini mustahkamlash hamda huquqiy tizim shaffofligini oshirish zarur. Ikkinchidan, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash orqali investitsion muhitni yaxshilash va iste'mol talabini rag‘batlantirish muhim hisoblanadi. Uchinchidan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, elektron savdo ekotizimini kengaytirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish savdo xizmatlari bozorining global raqobatbardoshligini oshiradi. Xulosa qilib aytganda, mazkur tadqiqot natijalari savdo xizmatlari bozorini rivojlantirishda tizimli yondashuvning muhimligini tasdiqlaydi hamda iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda integratsiyalashgan modeldan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev, S. (2018). O‘zbekiston iqtisodiyotida elektron tijoratning huquqiy asoslari. Toshkent.
2. Karimov, R. (2020). Elektron savdo va uning milliy rivojlanishdagi ahamiyati. Toshkent.
3. Ismailov, D. (2021). Logistika va elektron tijorat: O‘zbekiston tajribasi. Toshkent: Akademnashr.
4. Qodirov, Sh. R. (2010–2020). Elektron tijoratni rivojlantirishga doir iqtisodiy tadqiqotlar. Toshkent.
5. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. Crown Publishing.
6. Baldwin, R. (2019). The globotics upheaval: Globalization, robotics, and the future of work. Oxford University Press.
7. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. W. W. Norton & Company.
8. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. Administrative Science Quarterly, 35(1), 128–152.
9. North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press.
10. OECD. (2023). OECD digital economy outlook 2023. Organisation for Economic Co-operation and Development.
11. UNCTAD. (2024). Digital economy report 2024: Shaping sustainable and inclusive digital growth. United Nations Conference on Trade and Development.
12. World Bank. (2023). World development report 2023: Digital dividends and inclusive growth. World Bank Publications.
13. Porter, M. E. (1998). Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. Free Press.
14. Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, socialism and democracy. Harper & Brothers.
15. Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its discontents. W. W. Norton & Company.
16. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. World Bank Policy Research Working Paper.
17. Tapscott, D. (2015). The digital economy: Rethinking promise and peril in the age of networked intelligence. McGraw-Hill.
18. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. The Journal of Strategic Information Systems, 28(2), 118–144.
19. Zysman, J., & Kenney, M. (2018). The next phase in digital revolution: Platforms, power, and political economy. Industrial and Corporate Change, 27(1), 1–13.